

**VAN YÖRESİNDE ANLATILAN DAĞ KONULU EFSANELER VE
EFSANE ANLATMA GELENEĞİNE İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER**
**Legends About The Mountain Around Van Region
and Assessments on The Custom of Telling Legends**

Mehmet KARAASLAN*

Özet: Türk halk anlatıları içerisinde önemli bir yere sahip olan efsaneler dinleyenler tarafından inanılan doğaüstü olayları ele almaları yönüyle diğer bazı sözlü kültür ürünlerinden ayrılmaktadır. Bu çalışmada tarafımızca derlenen Van ve yöresine ait dağ kavramıyla ilişkili efsaneler ele alınacaktır. Dağ konusunun; dağın adının sebebi, o dağda bulunan ilgi çekici bir şekle sahip taş, ağaç gibi varlıkların kökenine ilişkin söylenenler, “dağ”ın bir kız kaçırma mekânı olarak değerlendirilmesi gibi pek çok farklı yönden bir efsaneye konu teşkil edebileceği derlenen metinlerden anlaşılmaktadır. “Dağ” konusunu içeren efsanelerin anlatıldığı çevre, efsanelerin bağlamı konusuna uygun olarak ayrıca ele alınmıştır. Van’ın son otuz yılda çevresindeki yerleşim merkezlerinden önemli ölçüde göç alan bir il olduğu düşünüldüğünde; bu bölgeye sonradan gelmiş kimselerin geldikleri yerleri hiç görmemiş çocuklarına oraların dağlarında geçen efsaneleri anlatmaları kişinin geçmişi ve asıl memleketiyle bağını sürdürme çabasının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmada Van ilinde yaşayan daha çok Van’ın Çatak, Bahcesaray, Başkale gibi ilçelerinden Van’a ekonomik, siyasi sebeplerle gelip yerleşen ailelerden katılımlı gözlem yoluyla derlenmiş metinler ele alınmıştır. Efsanelerin anlatıldığı doğal mekânlar olarak değerlendirilebilecek evlerde yapılan derlemeler ele alınırken anlaşılmayan kısımlar için zaman zaman o evde geleneğe daha yabancı olan ancak daha eğitilmiş bireylerden yardım alınmıştır. Efsanelerin elektronik kültür ortamında kayda geçirilmesinin kaynak kişileri tedirgin ettiği anlaşıldığından dinlenen efsanelerin yazılması yoluna gidilmiştir. Yapılan çalışmada derlenen efsanelerin yalnızca bir metin olarak değil bağlamıyla bir bütün olarak değerlendirilmesi amaçlanmış bu çerçevede derleme yapılan mekânlar ve kaynak kişiler hakkında efsanenin anlamını tamamlayıcı bilgilere yer verilmesi uygun görülmüştür.

Anahtar sözcükler: Van, dağ efsaneleri, efsane geleneği.

Abstract: *Legends that have an important place among the Turkish folk narrations differ from some other oral cultural items in that they consider supernatural*

* Okutman Dr., Nevşehir Üniversitesi Rektörlüğü.

events were believed by the listeners. In this study, the legends, belonging to Van and around about the mountain, were compiled by us will be examined. It can be understood from the compiled texts that the matter of mountain can be a subject for a legend from many different points of view such as reasons for the names of the mountains, spoken words related to origin of a stone or a tree that has an interesting shape on mountains and interpreting a mountain as a place for abduction. The environment in that the legends related to mountain are told, is examined separately according to the context of legends. In view of the fact that Van has been a migration-receiving center for the last 30 years, people who came here later tell the legends about mountains on their hometowns to their children who have never seen these mountains and it can be described as an effort for prolongation of people's connection to their pasts and hometowns. In this study, the texts were compiled by using unattended observation from families who migrated to Van from the town of Çatak, Bahçesaray and Başkale because of economical and political issues are examined. While examining the compilations that were formed in the houses where can be described as the natural places for legend telling, we sometimes received support for incoherent parts from people who are more strange to custom but more instructed. Oral legends were put down on paper since recording the legends in electronic culture environment disturbed the resource people. It is aimed in the study that the compiled legends will be examined as a whole and in this context, the places where the compilation done and the resource people are mentioned as well.

Keywords: *Van, mountain legends, custom of legends*

Dilimize Farsçadan geçen bir kelime olduğu ve Arapça “usture” biçiminde söylendiği ifade edilen (Güzel 2004: 216) efsane kelimesinin kavramsal genişliği “menkıbe”, “söylence”, “esatir” ifadelerini de içine alacak biçimde düşünülebilir. Efsane türüne ilişkin Türkiye’de yapılan tanımlar çoğunlukla en iyi tanımlar olarak kabul edilen Alman Grimm kardeşler ile Max Luthi’nin yaptığı tanımlara dayanmaktadır. Alman Grim Kardeşler efsaneyi şu şekilde tanımlamaktadırlar: “Efsane gerçek veya hayali, muayyen şahıs, hadise veya yer hakkında anlatılan hikâyedir.” Masalın efsane, fabl, ve fıkra gibi anlatı türlerinden farkını değerlendirdiği bir yazısında “Max Luthi” efsaneyi şu şekilde tanımlamıştır: “Efsane kavramı, duygusal bir anlatımla, anlatıcı tarafından bilinçli olarak gerçek olaylar anlatıldığını iddia eden, dinleyicilere bu olayın gerçek olup olmadığını, gerçek ise nasıl olduğunu düşündüren, ve bu gerçekten haberdar olmayı isteyen, nesilden nesle sözlü aktarım yoluyla geçen, karakteristik bir şekilde sahip anlatı türünün adıdır.” (Eker- Ekici 2003: 314)

Linda Degh, efsaneyi sadece bir metin olarak değil de ifadesi, bağlamı, biçimi ile bir bütün olarak değerlendirmeyi, onun ancak o şekilde doğru anlaşılabilirliğini savunmuştur. Degh, efsanelerle ilgili tanımların onları bu anlamda değerlendiremediğine dikkat çektikten sonra Luthi’nin tanımı için “belki

bir istisna teşkil edebilir” demek suretiyle onu bilim dünyasında efsaneler üzerinde yapılan tanımlar içinde daha müstesna bir yere koyar (Degh 1965: 2).

Yapılan bütün tanımlarda efsanelerin belli özelliklerinin ön plana çıkarıldığı görülüyor. Bu tanımlardan ortaya çıkan en önemli özelliklerden biri efsanelerin genelde olağan üstü olay ve kişilere dayanmasıdır. Bu olağanüstü olay ve kişiler halkın hayal gücünde ortaya çıkar ve kuşaktan kuşağa aktarılarak yaşatılır (Artun 2004: 94).

Tanımların tamamından, efsanelerle ilgili bazı temel özelliklere ulaşabiliyoruz bunlar: “Efsanelerin kişi, yer ve olaylar hakkında olabileceği”, “anlatılanların inandırıcılık özelliğinin olması”, “genellikle kişi ve olaylarda olağanüstülükler görülmesi” şeklinde özetlenebilir. Bu özelliklere bir başka efsane araştırmacısı da: “Onların bizi bilinmeyen giz dolu bir âleme götürerek saygı ve ilgi uyandırması” ve “bir bakıma mitlerin modernleşmiş şekilleri olarak ifade edildikleri için, kutsal öğeler de taşınmaları” (Yavuz 1993: 6-7).” biçiminde katkıda bulunmuştur. Ayrıca “belirli bir şekillerinin bulunmaması” (Sakaoglu 1980:6) da efsanelere ilişkin belirleyici bir nitelik olarak ifade edilmiştir.

Van iline bağlı daha çok dışarıdan gelen göçlerle teşekkül etmiş bir mahalle olan Süphan Mahallesinde yapılan derleme çalışmaları sonucu dağ konusuyla ilişkili olarak tespit edebildiğimiz efsane metinleri aşağıda verilmiştir. Yirmi bir farklı efsane yaklaşık dört ay gibi bir süre zarfında on altı ayrı kaynak kişiden derlenmiş ve derlenen bu efsanelerin derlenme koşullarıyla içeriklerine ilişkin değerlendirmeler de tamamlayıcı bir unsur olarak bu çalışmaya dâhil edilmiştir.

Derlenen efsanelerin pek çoğu bahsi geçen dağın adının nereden geldiğini açıklamaya yönelik efsanelerdir. Efsanelerde doğaüstü olaylar ve kahramanlar pek çok yerde bulunmakla birlikte bazı efsanelerin tamamıyla gerçekten olabilecek olaylar biçiminde kurulduğu gözlemlendi. “Keremin Dağı”, “Koçoğlu” ve “Cacıklı Dağ” gibi bu isimlerin nereden geldiğini anlatan efsanelerde hayal mahsulü doğaüstü olaylar veya kişilere yer verilmemiştir. Doğaüstü olaylar ya da kişilere yer verilemeyen efsane örnekleri şöyledir:

Keremin Dağı: *Eskiden insanlar öküz arabalarıyla, dağda biçtikleri otları getirirlermiş. Kerem de herkes gibi, her yaz otunu biçmeye gidermiş. Bir yaz Kerem ot biçmeye gitmiş. Akşam olunca herkes eve dönmüş fakat Kerem geç vakte kadar gelmemiş. Ailesi merak etmeye başlamış. Köye haber vermişler. Köylüler hep beraber Kerem’i aramaya çıkmışlar. Dağa gittiklerinde Kerem’in cesediyle karşılaşmışlar. O günden beri o dağa Keremin Dağı deniliyor (Soysona 2007).*

Cacıklı Dağ: *Bu dağ Miraz ismindeki bir köylünün ot yeriymiş. O da her yaz, herkes gibi, bu dağa ot biçmeye gidermiş. Miraz’ın karısı Miraz’a her yemek vaktinde cacık götürürmüş. Miraz buna her gün sabredermiş. Bir gün dayanamayıp*

cacık tabağını dağa fırlatarak karısını temizce dövmüş. “Bundan sonra bu dağın ve karımın ismi cacıktır.” demiş (Soysona 2007).

Abdurrahman’ın Dağı: *Kışın ava gitmek için evinden çıkan Abdurrahman, dağın eteğinden dağa çıkmaya çalışırken dağın tepesinden düşen çığ altında kalmış. Abdurrahman’ın cesedi bütün kış boyunca karın altında kalmış Cesedine ancak yazın ulaşılabilmiş. Bu dağa bu olaydan sonra “Abdurrahman’ın Dağı” denmiş (Soysona 2007).*

Koçoğlu: *Bitlis’in Alacabük köyünde büyük bir dağda hiç mi hiç kurt yokmuş. Kurtlar koyunları kovalar koyunlar o dağa sığınınca geri dönerlermiş. Bu sebeple o dağ koçlarla dolmuş. Oradan geçen bir adam “koç oğlu gibi” deyince, oranın adı Koçoğlu olarak kalmış (Talay 2007).*

Dağların adının kökenini açıklamak için anlatılan efsanelere aşağıdaki iki efsane de örnek olarak verilebilir:

Gâvur Taşı: *Bitlis’in Alacabük köyünde bulunan bir tepede yapılan kazılarda binlerce altın bulunmuş. Bunların Ermeniler tarafından bırakıldığı düşünüldüğünden, bir de o dağda bulunan büyük bir taşın üzerinde haç şekli olduğundan buraya “Gâvur Taşı” deniliyor (Talay 2007).*

Miraz Hasıl Dağı: *Van’ın merkeze bağlı Güneyce köyünde eskiden evliya olarak bilinen bir adam yaşamış. Bu adam ölünce oranın en yüksek tepesine gömülmüş, oradaki köylüler her yıl oraya gider kurban keserlermiş. Bu dağda piknik yapar, dualarını eder gelirlermiş. Duaları da en kısa zamanda kabul olurmuş. O dağın biraz aşağısında koyun olatırlarmış. Her yıl bir koyun sürüden ayrılıp o mezarın başına gidermiş. Sahibi o koyunu kurban edermiş. Etmese de koyun zaten kendiliğinden ölmüş. Duaların kabul olması sebebiyle başka yerlerden insanlar da gelip dua ederlermiş. Bu dağa bu yüzden “Miraz Hasıl” yani “Duaların kabul olduğu yer” anlamındaki bu isim verilmiş. Derken bir gün bir adam, bunlar yalan söylüyor diyerek o mezarda altın var diye düşünüp kardeşiyle birlikte o mezarı kazmış, kazarken büyük bir gürültü ile o mezardan bir kadın çıkmış. Bunlar korkarak kaçmış. Arabayla giderken kaza yapmışlar. Eve varır varmaz oğlu nedensiz yere ölmüş. O günden sonra o dağda dualar kabul olmamaya başlamış. Bu olaydan sonra kimse o dağa gitmemiş (İriz 2007).*

Van’da Cumhuriyet öncesine kadar var olan Ermeniler ve bunların Van’a bırakıp gittikleri saklı hazinelere ilişkin de anlatılar da bu çalışmada derlenmiştir.. Aslında bunlar, Van’da defîne arama işini kendilerine temel uğraş edinmiş kişilerin de olduğu düşünüldüğünde, ayrı bir çalışma konusu olacak kadar geniş bir sahanın bizim çalışmamızda kendisini gösteren örnekleri olarak değerlendirilebilir. Saklı hazinelerin ve buralarda çok uzun yıllar yaşadıkdan sonra buralardan ayrılmış olan bir milletin kültürüne dair ipuçları taşıyan böyle anlatılar bölgede Ermenilere nasıl bakıldığına dair fikir vermektedir:

Çimlik: Ermeniler Doğu Anadolu Bölgesini kuşattığı zaman halkın birçoğu Ermenilerin elinde eziyet görmüş. Çimlik adında bir asker Ermenilere karşı çıkmış. Edremit'in Çayırbaşı köyünden tüm Ermenileri çıkarmış. Ermenilerin çok zoruna gitmiş. Yalnız bir kişi, bizi nasıl köyden çıkarmış diye düşünmüşler. Çimlik'i öldürmeye karar vermişler. Bir ordu bu köye gitmiş, Çimlik ile yine savaşmışlar. Çimlik'in yanında, onların ordularının iki katı asker olduğu için Ermeniler korkudan kaçmışlar. Daha sonra Ermeniler Çimlik'in üzerine yine ordu göndermişler, savaş çıkmış, Çimlik bütün askerleri öldürmüş. Çimlik bu savaşta yaralanmış. Çimlik dağın eteğine dayanmış ve kanlı eliyle kendi mezarını kazmış. Sonra Allah'a dua etmiş. Elini ağaçlara, taşlara ve toprağa değmiş. O anda ağaçlar çoğalmış ve toprak şifalı olmuş. İşte bu yüzden şimdi Çimlikte bulunan toprağın şifalı olduğuna inanılır ve yaralı insanlara buradaki çamur sürüldüğünde o yaranın kapandığı görülür. Bu çamur halen özelliğini kaybetmemiştir (Beyazalma 2007).

Keşişoğlu: Asırlar önce, şimdiki adıyla Bakacı köyü olan, eski adıyla Keşişoğlu diye bilinen köyde Ermeni asıllı bir keşiş varmış. Onun da sihirli güçleri olan bir oğlu varmış. O köyün çevresinde Müslüman olan köyler de varmış. Keşişoğlu Köyü olağanüstü özelliklere sahip bir köymüş. İnsanları fazla konuşmaz ve yüzlerini kapatırmış. Onların yüzlerini gören Müslümanlar, Ermeni kızlarının çok güzel olduğunu anlatırlarmış. Anlatılanlara göre o topraklarda gür ormanlardan geçilmezmiş. Ve o topraklarda her türlü hayvan varmış. Müslümanlar bir gün o köyün gizemini çözmek istemişler ve onların şeytani güçlere sahip olduklarını düşündükleri için başını şeyhlerinin çektiği bir sürü insanla köyü basmaya gitmişler. Bunu duyan köy halkı ve keşişin oğlu sihirli bir su yaparak şimdiki adıyla "Kurubaş Tepeleri" diye bilinen bu tepelere püskürtmüş ve gür ormanları kurutup yok etmiş. Ardından da tüm köy halkı buralardan göç edip gitmişler. Şu anda bile Kurubaş Tepelerine bakıldığında tepelerin kupkuru olduğu görülür tepelerde bir ağaç bile yoktur. Keşişoğlu Köyüne ise Burukiler¹ yerleşmiştir (Türün 2007).

Aynı dağ üzerine söylenen bir başka efsane de şöyledir:

Keşişoğlu Dağı: Bir oğlan bir kızı sevmiş ve o kızı istemeye karar vermiş. Gidip istemiş ama babası kızı vermemiş. Kızın başkasıyla evleneceğini duyan oğlan Allah'a dua etmiş. "Allah'im benim sevdiğim başkasının yâri olmasın. Ya onu bana kavuştur ya da beni burada dağ et" demiş. Allahu Teâlâ onu oracıkta bir

¹ Van'da yaşayan bölgeye Kafkasya'dan göç etmiş bir aşirettir. Pek çok fikraya konu olan Buruki aşireti Van'da yaşayan diğer topluluklara göre daha sert bir nitelik taşımaktadırlar.

dağa çevirmiş ve o günden sonra o dağın adı “ Keşişoğlu Dağı” diye anılmış (Çaşurluk 2007)

Dağ konusunu içeren efsanelerde dikkat çeken ve değinilmesi gereken bir başka husus da yukarıdaki efsanelerde olduğu gibi bazen Ermenilerin bazen Urartuların bazen de teröristlerin temsil ettiği düşman tipi karşısında yenileneceğini düşünen askerin çarpışarak dağa kaçması ve orada şehit olması” motifidir. Askerin öldüğü yerde bir suyun çıktığına, bu suyun da şifalı olduğuna inanılmaktadır. Bu efsanelerde şehitlik makamının değeri daha sonra gelenler için dağda bulunan suyun kutsallığında kendisini gösteriyor.

Dumanlı Dağ: *Dumanlı Dağ, Siirt'in Pervari ilçesinde bulunur. Selçuklular ve onlardan önce bu bölgede bulunan beylik ve topluluklar, bu dağın etrafında konaklamışlar, yerleşmişler, dağda çeşitli işaretler ve mağaralar yaptırılmışlar. Bu bölgeye kim gelmişse bu dağa sığınmış, bütün altınlarını ve mücevherlerini Dumanlı Dağda bırakmış. Altınlarını bu dağa bırakanlar oraya hiç emsali görülmemiş bir sihir yapmışlar. Bu hazineleri almak isteyenler olmuş fakat kazdıkları her yerden ya kan fışkırmış ya da orayı kazan kişi hemen orada ölmüş. O bölgede yaşayan milletler hazineyi çıkarmak istemişler ama kazarken o bölgenin bütün suları kan akmış. Kazmaya devam edenler, dağın yanından geçen Botan suyu kan akmaya başlayınca kazmayı bırakmışlar ve suları da eskisi gibi akmaya başlamış. Bunun üzerine dağı kendi haline bırakmışlar (Tekin 2007)*

Efsanelerde, hazineleri bulmak için çalışmakta ya da yasaklanmış bazı şeyleri yapmakta ısrar eden insanlara hem bireysel olarak hem de içinde bulunduğu toplum ölçeğinde cezalar verilmektedir. Örneğin “Dumanlı Dağ”daki hazine çıkarılmak istenince Botan Suyu kan akmıştır ve toplum hatasını anlayınca tekrar düzelmiştir. Bunlar, yerleşik kurallara ve inançlara aykırı hareket etmenin cezalandırılacağı hususunda ortak bir bilinç üretmek ve düzene karşı çıkmamanın bedelinin ağır olacağı inancını insanlarda pekiştirmek gibi bir fonksiyon üstleniyorlar.

Çoban Dağı: *Gürpınar'ın Kırkgeçit köyünde bir çoban koyunlarını otlatırken şiddetli bir yağmur başlamış. Yağmur günlerce sürmüştü. Çoban ve yardımcısı Allah'a dua etmiş. “Allah'ım bizleri taşa çevir” demiş. Allah, çobanı ve yanındaki yardımcısını iki büyük dağa çevirmiş. Koyunları da küçük tepelere çevirmiş. Bu dağlar, bugün Kırkgeçit köyünde Büyük Çoban, Küçük Çoban diye anılır (Çoban 2007)*

Derlenen efsanelerde dikkat çeken bir başka motif, “köyün- kasabanın uzağında bir dağda bulunan mağarada yaşayıp, ibadet eden ulu” tipidir. Bu kimseler vakitlerini ibadetle, bu dağda/ mağarada geçirirler. İbadetlerin yapıldığı dağa bazen onlara ithafla bir isim veriliyor. Bazen de yaşayıp öldükleri mağaranın

hemen yanına defnediliyorlar ve bu yerler daha sonradan “ziyaret yeri” vasfı kazanıyor:

Ayşe Dağı: Yazın köylerinden ayrılıp yaylalarda konaklayan köylüler buralarda koyunlarını otlatırlarmış. Ayşe adındaki bir genç kız da ailesiyle birlikte yaylaya gelmiş. Ayşe, her gün kimseye görünmeden sabah namazından önce çadırdan kaçıp, bir dağın üzerinde bulunan mağaraya gelip ibadet edermiş. Daha sonra kimseye görünmeden tekrar gelip yatağına yatarmış. Her gece çadıra dönmesinin sebebi, yerini kimsenin öğrenmesini istememesiymiş. Bir gece kızın geceleri ortadan kaybolmasından şüphelenenler onu aramak için her yere bakmuşlar hatta kızın hep gittiği mağaraya bile bakmışlar ama kızı bulamamışlar. Kız o gece çadıra gelmemiş. Kızın ailesi bu duruma çok üzülmüş. Ertesi gün mağaraya tekrar gidip bakmışlar, bu sefer kızı bulmuşlar ama kız ölmüştü. Mağara öyle güzelmiş ki... Mağaranın içinde taştan bir namazlık varmış ve tam yakınında da bir su sızıyormuş. Kızı taşların arasında görmüşler, orada bulunan dağa da Ayşe Dağı ismini vermişler (Hilal 2007)

Dini nitelik taşıyan bir başka efsanede ise insanların cennetlik cehennemli biçiminde ayrılmasının yanlışlığına vurgu yapmaktadır:

Şeyh Muhammed Tayyar: Bağdat'ta yaşayan Şeyh Abdülkadir Geylani ve onun olu şeyh Muhammed Tayyar bu olayın kahramanlarıdır. Baba ve oğlu canlarını Allah yolunda vermeye hazır insanlardır. Bir gün şeyhin evinde cemaat toplanmış. Şeyh Muhammed Tayyar “ ben cennetlik ve cehennemlik insanları ayıracağım” demiş. Babası oğlunu uyarılmış” Kesinlikle böyle bir şey yapma. Oğlu babasını dinlememiş. Oğlunu üç sefer uyarın baba üçüncüsünde de oğlu kendisini dinlemeyince dayanamayıp oğluna bir tekme atar oğlu Bağdat'tan Çatak'ın Görentaş beldesine düşer. Orada evlenip uzun süre orada yaşadıkten sonra orada ölmüştür. Şu an öldüğü o yer ziyaret yapılmıştır. Burası herkes tarafından bilinip ziyaret edilmektedir (Güngör 2007).

Dağda ölenler ve dağda kaybolan insanlar etrafında gelişen efsane metinlerini, bu coğrafi oluşumların insanoğlu gizemli ve mistik bir algıyla değerlendirildiğini göstermektedir. Dağda kaybolanlar, evladını dağda yitiren anne babalar, ailesinin tasvip etmediği bir evliliğe yeltenenlerin dağda başlarına gelen kötü haller Van yöresinden derlenen muhtelif efsanelerde görülmektedir. İki farklı varyantı tarafımızca derlenen “Siyamet ve Hacezer” adlı efsanelerin örtülü olarak anne babasının rızasına muhalif davranan genç kızlara öğüt verdiği anlaşılmaktadır. muhteva olarak halk hikayelerinin anlatı tarzına da yakınlık gösteren bu efsanelerin olağanüstü olaylar içermesi ve sonlarının bir bu olayları bir gerçeklikle ilişkilendirmek sureti ile getirilmesi gibi sebeplerle efsane olarak değerlendirilmesi daha isabetli olacaktır. Masal motifleri içeren “Karadağ” ile Süphan dağı eteklerinde geçen bir aşk hikâyesini anlatan “Siyabent”e ve Çatak ilçesindeki

evladını kaybetmiş bir anneye ilişkilendirilen “Nazo Dağı”na ait iki ayrı varyant şunlardır:

Karadağ: Çok eski zamanlarda kocaman bir saray varmış. Bu saray, çok geniş, büyük mü büyük bir saraymış. Bu sarayda zamanın padişahu hanımı ve bir de dünyalar güzeli kızları yaşarmış. Kız, her sabah kırlara gider, çiçek toplar, güler eğlenirmiş. Çok mutluymuşlar. Gel zaman git zaman derken bu mutlu ailenin mutluluğu büyük bir üzüntüye dönmüş. Padişahın hanımı ölmüş. Memleketin her yerinde yas varmış. Padişah dindar ve olgun biri olduğu için Takdir-i İlahi deyip kendini çabuk toparlamış. Gel gelelim kız bir türlü alışamamış. Sürekli ağlar ve sık sık annesinin mezarını ziyaret edermiş. Zaman bu şekilde akıp gitmiş. Padişah, daha genç olduğu için yanındaki vezirleri ve yaverleri, padişaha, evlenmesi gerektiğini söylemişler. Padişah önce yok dese de sonradan kabul etmiş. Padişahın evleneceğini tüm memlekete duyurmuşlar. Kuzular kızartılıp sofralar hazırlanmış. Kırk gün kırk gece eğlenmişler, sevinmişler. Padişah evlenmiş ama hesaba katmadığı bir sorun varmış. Üvey anne kızı ile hiç anlaşamıyormuş. Kadın, kızcağıza evdeki tüm işleri yaptırıyor, onu azarlıyor ve hep küçük düşürüyormuş. Kız da babama söylersen üzülmür diye babasına hiçbir şey belli etmiyormuş. Gel zaman git zaman derken padişah epeyce yaşlanmış. Dindar biri olduğu için namazını niyazını hiç bırakmıyormuş. Bir gün hacca gideceğini tüm memlekete yaymış ve hac hazırlıklarını yapmış. Biricik kızını üvey annesine emanet edip hacca gitmiş. Üvey anne bunu fırsat bilip kız için müthiş bir tuzak hazırlamış. Zavallı kızın hiç bir şeyden haberi yokmuş. Kızın odasındaki testiye iki ufak yılan atmış. Kız, yine her zamanki gibi odasına gitmiş uyumuş. Gece yarısı susayınca sürahideki suyu içerken sürahideki iki yılan da suyla birlikte kızın karnına gitmiş. Derken bu iki yılan kızın karnında gittikçe büyümüş. Kara haber tüm memlekete yayılmış. Herkes padişahın kızı kötü yola düşmüş diyormuş. Hacca giden padişah geri gelmiş. Herkes onu karşılamaya gitmiş fakat padişah bakmış ki, kızı yok. Kız ise ne olduğunu bir türlü anlayamıyormuş ve çok utanıp babasına karşılamaya gidememiş. Padişah kızım nerede diye sorunca ona kızın kötü yola düşmüş diye anlatmışlar. Padişah hemen askerlerinden birine “Kızımı hemen Karadağa götürüp öldür gel” diye talimat vermiş. Asker kızı alıp Karadağ’a götürmüş fakat çok yufka yürekli biri olduğu için kıza bir türlü kıyamamış. Kız yorgun olduğu için bir kayaya yaslanıp uyuyuvermiş. Bunu fırsat bilen asker oradan ayrılıp padişahın huzuruna varmış ve emrinizi yerine getirdim demiş.

O gün akşam olmuş. Akşamın serin havasından kız üşüyüp uyanmış fakat sabaha kadar arayıp yine de askeri bulamamış. Zavallı kız yol iz de bilmezmiş. İşte o gün bu gündür bu kız Karadağ’da yaşarmış. Dağdan her gece gelen seslerin sebebi oymuş. Ve aradan üç- dört yüz sene geçmesine rağmen o civarda

koyunlarını otlatan bir çoban hem de anlatıldığı güzellikte bu kızı görmüş. Şimdi de hiç kimse belki kız hala ordadır diye Karadağa gidemez (Dündar 2007).

Nazo Dağı (a): Nazo Dağı Çatak'ın Kanalga Köyünde bulunan en yüksek dağdır. Bu dağda yılın 12 ayı boyunca kar bütmez, suları çok soğuk olur. Gece burada havalar soğuk olduğu için buralarda koyunlarını otlatan çobanlar genelde aşâğılarda kalmayı tercih ederler. Yukarıları hem tehlikeli hem de güvensiz olur.

Çok eski zamanlarda yine bu yörelere göçler gelirmiş, yılın belli aylarında buralarda kalırlarmış. Kışın bu dağlar çekilmezmiş bu yüzden kışları geri dönerlermiş. Bu göçlerle her zaman gelen bir aile varmış. Bu ailenin reisi bir kadınmış. Bu kadın aynı zamanda obanın da reisiymiş. Bu kadının birçok kızı ve sadece bir oğlu varmış. İster istemez onu çok sever, ona ufak bir zarar geldi mi kıyametleri koparırmış. Aynı zamanda köylü de çocuğu çok severmiş. Bir gün obada bulaşıcı bir hastalık görülmüş. Obada ki insanların çoğu ölmüş, oba da göç etmiş. Eskiden böyleymiş, bir yerde bir olay, hastalık oldu mu millet oradan göç eder yeni verimli yerler ararlarmış. Fakat obanın reisi kadın göç etmemiş. Göç etmemesinin sebebini kimse anlamamış. Aradan günler geçmiş Nazo kadının oğlu hastalanmış ve ölmüş. Nazo bu acıya dayanamamış ve burada bulunan dağa çıkmış. Söylentilere göre Nazo burada bir yıl kalmış ve sonra ortadan kaybolmuş. Kimse nereye gittiğini bilememiş. Zamanla bu dağa gidip gelenler burada 365 çeşme olduğunu görmüşler. Bu yüzden bu dağa Nazo Dağı ismini vermişler (Kanzo 2007).

Nazo Dağı (b): Bundan yıllar önce Van Çatak'a bağlı bir köyde Nazo adında bir kadın ve kocası yaşarmış. Çok varlıklı olmalarına rağmen hiç huzurları yokmuş. Çünkü ne yapsalar çocuk sahibi olamıyorlarmış. Kadın her gün oturup Allah'a dua edermiş. Kadın, " Allah'ım bana bir çocuk ver sonra da verebileceğın en büyük acıyı ver." dermiş her dua edişinde. Günün birinde duaları kabul olmuş ve bir erkek çocukları olmuş. Oğullarının üstüne o kadar titrerlermiş ki onu görmedikleri zaman ömürlerinden ömür gidermiş. Gel zaman git zaman derken oğulları büyümüş ve evlenecek yaşa gelmiş. Köylerinin hemen yakınında oldukça yüksek bir dağ varmış. Bu dağ sürekli güneş aldığı için kışın bile yeşillikler kurumazmış ve dağda sürekli av hayvanları bulunurmuş. Günün birinde oğulları bu dağa avlanmaya gitmiş. Babası da hemen ardından tüfeğini de alıp oğlunu aramaya çıkmış. Oğlan, yabani hayvanlar görüp kaçmasın diye sırtına yabani bir koyun derisi geçirmiş ve avlanacağı yerde oturup beklemeye başlamış. Kısa bir süre sonra babası da oğlunun avlanacağı yere varmış. Uzaktan gördüğü koyun postunu av sanarak ateş edip postu vurmuş. Av avladığını sanan baba posta yaklaştığında vurduğunun kendi oğlu olduğunu görünce, birden dilsiz kesilip oraya düşüvermiş. Kocasının dönmemesi üzerine Nazo köy halkını alarak oğlunun avlanmak için gittiği dağa gitmiş. Oğlunu koyun postu içinde ölmüş bir halde

gören Nazo'nun dua ederken söylediği "Allah'im bana bir evlat ver sonra da en büyük acıyı ver" diye yalvarışı aklına gelmiş. Nazo öyle bir feryat etmiş ki dağ adeta bir beşik gibi sallanmaya başlamış ve adeta beyaza bürünmüş. O güne kadar yemyeşil olan dağa öyle bir kar yağmış ki, bundan sonra hiçbir mevsim dağın tepesinden kar eksik olmamış. O günden sonra o dağ Nazo Dağı diye anılmaya başlamış (Kaya 2007)

Siyamet ve Hacezer: Eski zamanlarda Van'da yiğit bir pehlivan varmış. Bu pehlivan her gün ava gidermiş. Bir gün yine atına binip ovaya gitmiş. Bir geyik öldürüp atıyla birlikte su başına inmiş. Atuna su içirirken birden karşısında yanakları al al, dudakları kiraz gibi, güzel mi güzel bir kız çıkmış. Pehlivan'ın ismi Siyahmet'miş. Siyahmet kıza: "Sen kimsin? Sen bu memleketten misin?" diye sormuş. Benim ismim Hacezer demiş. Mardinliyim, Araplardan nesli temiz bir şeyhin kızıyım. Bunlar birbirlerine aşık olmuşlar. Siyahmet Hacezer'i kaçırmış. Van Erciş civarına Süphan dağının çevresine gitmişler. Ahmet kıza " Sen dizlerini uzat ben de o dizlerinin üzerinde yarım saat uyuyayım, daha sonra kalkıp gideriz." demiş. Siyahmet Hacezer'in dizlerinde uyurken Hacezer karşıda iki erkek geyiğin bir dişi geyiği yakaladığını görmüş. Bunları seyrederken ağlamış. "Benim Pehlivanım da bunlar gibi yiğit, o da beni bunlar gibi kaçırdı, bu dağa getirdi." demiş. Hacezer bunları seyrederken Siyahmet uyanmış bakmış ki Hacezer ağlıyor. Siyahmet Hacezer'e niye ağlıyorsun kim ağlattı seni, diye sormuş. Hacezer de ona geyiklerden etkilendiğini söylemiş. O da seni ağlatan o geyiği yakalayıp sana ciğerini getireceğim demiş. Siyahmet geyiği yakalayınca geyik Hacezer'in ayaklarının dibine düşmüş. Siyahmet geyiğin ciğerini çıkarmaya çalışırken geyik ona bir boynuz vurmuş ve Siyahmet ölmüş. Hacezer de anne babasının yanına dönmüş (Aktaş 2007)

Süphan Dağı: Bir oğlanla bir kız birbirlerini sevmişler. Kızın ismi Gaço oğlanınki de Siyabent'miş. Siyabent kıza istemiş ama vermemişler. Gaço ise: " Ya beni ona verirsiniz ya da kendimi öldürürüm." demiş. Siyabent de kıza kaçurmaya karar vermiş. Gaço'yu ailesi, kız istemediği halde köyün ağasıyla evlendireceklermiş. Düğün günü Siyabent Gaço'yu Süphan dağına kaçırmış. Siyabent Gaço'nun dizine başını yaslamış. Gaço dağda birkaç ceylan görmüş. Ceylanlar bir dişi ceylanla birleşmişler. Oradaki bir erkek ceylanın bir dişiyle birleşmesine diğerlerinin müsaade etmediğini görmüş. Gaço bu olayı görünce ağlamış ve Siyabent'in yüzüne bir damla gözyaşı düşmüş. Uyanan Siyabent Gaço'ya neden ağladığını sormuş. Gaço da Siyabent'e yedi abisi on iki amcaoğlu arasından onu almasına uygulandığını söylemiş. Siyabent ayağa kalkarak ceylanı yaralamış. Ceylan ise Siyabent'i bir boynuz darbesiyle dağın derin yerine düşürmüştü. Gaço Siyabent'in inlemesini duymuş. Gaço ağlayarak kendisini atacağını söylemiş. Siyabent Gaço'ya kendini atmamasını söylemiş. Siyabent

Gaço'ya yedi köye gitmesini oralardan halat getirmesini ve Gaço'nun saçı kadar uzun saçı olan yedi kız getirmesini kendisinin, öyle kurtulacağını söylemiş. Fakat Gaço kaçıp geldiği için geri gidememiş. Siyabend'in sesi kesilince Gaço'da kendini dağdan atmış ve Siyabend'in yanına düşmüş. Gaço ve Siyabend orada ölmüşler. Gaço ve Siyabend'in öldüğü yerde iki ağaç çıkmış. Orada bulunan bu iki ağacın Gaço ve Siyabend olduğunu söylerler (Batmaz 2007).

Derlenen efsaneler arasında nişanlı bir çiftin ölümüne sebep olduğu düşüncesi ile “dinsiz” olarak adlandırılan bir dağ efsanesinin yanı sıra Anadolu'nun pek çok yöresinde muhtelif varyantlarına rastlanan buğdayın taşa dönüşmesini ya da sevdiğine kavuşamadığı için dua ile dağa dönüşen efsane kahramanlarını konu alan metinler de bulunmaktadır. Dinleyicilerinin sarsılmaz bir inançla kabul etmesinden gücünü alan bu anlatılar, satır aralarına gizlenmiş nasihatlerle icra edildiği çevrede adalet duygusunu pekiştirmek ve insanları yanlış işler yapmalarını içim uyarmak gibi bir görev üstlenmektedir:

Dinsiz Dağı: *Bu olay tamamen gerçektir ve yaşamış bir olaydır. Değirmenözü Köyünde bulunan bu dağa kimse gidemezmiş çünkü çok korkunç bir dağmış. Bir gün köydeki gençler peynir otu toplamak için dağın eteklerine gitmişler. Dağa giden gençlerden Fatma ile Yunus nişanlıymış. Fatma, dağı çok merak ettiği için oraya çıkmak istemiş. Yunus buna izin vermek istemese de Fatma'nın ısrarlarına dayanamamış ve birlikte çıkmaya karar vermişler. Dağın zirvesine çok az bir mesafe kala birden Fatma'nın ayağı kaymış. Fatma, dağın tepesinden aşağı doğru düşmeye başlamış. Yunus onu tutmaya çalışmış fakat ikisi birlikte bir top gibi aşağı yuvarlanmışlar. Çılgınlıkları tüm dağı sarmış. O dağ, Fatma ile Yunus'un ölüm dağı olmuş. Bu yüzden o dağa Dinsiz Dağı adı verilmiş (Soysona 2007).*

Toprak Buğday Tepesi: *Bir zamanlar Van'da çok zengin bir aile varmış. Yığın yığın zahireyi, malları dizer, fakat fakir fukaraya bırakmazlarmış. Köylüleri aileyi çok ikaz etmişler ama nafile. Bunlar bildiklerinden hiç şaşmamışlar. Bir gün bunların topladığı buğdayları Allah develeriyle birlikte taş etmiş. Bugün Erciş'e doğru gidenler taş halinde buğday yığınlarını ve develere benzeyen taşları görürler. Buraya bu yüzden “Toprak Buğday Tepesi” denir (Çaşurluk 2007)*

Ağrı Dağı: *Eski zamanlarda padişahın birinin iki genç kızı varmış. Buy iki genç kız evlerinde çalışan hizmetkârlarından birine âşık olmuşlar. İkisi de bu delikanlıyı çok seviyorlarmış fakat gencin bundan haberi yokmuş. Bu iki bacı aynı genci sevdiklerini öğrenince birbirleriyle tartışmaya başlamışlar ve birbirlerine beddua etmişler. Büyüğü küçüğüne demiş ki: “Allah'tan dileğim sen öyle bir dağ olasın ki başından kar hiç eksik olmasın.” Küçüğü de büyüğüne: “Sen de öyle bir dağ olasın ki başın hiç gözükmeyen kar ve sisi başından eksik olmasın.” demiş. İşte Ağrı Dağı ve yanındaki Küçük Ağrı böyle olmuştur (Akyürek 2007).*

Bir anlatı türü olarak efsanelerin mit, masal gibi diğer anlatılarla iç içe geçmiş bir yapısı olduğu ve zaman zaman bu mütedahil unsurları ayırt etmenin ve hangi anlatının ne olduğunu belirlemenin zorluğu yapılan saha çalışmasında karşılaşılan bazı metinlerde görülmüştür. “Karadağ”, “Haco ile Siyabent” “gibi bazı anlatılar, halk hikâyesi ya da masal gibi değerlendirilebilirler. Fakat bu anlatıların sonunda gerçekte var olan bir mekânla, metinlerde anlatılan olayların ilişkilendirilmesi sebebiyle bu anlatılar efsaneye de beziyorlar. Karadağ örneğinde metin, başından sonuna kadar bir masal gibi değerlendirilebilir ancak metnin sonundaki “aradan 300- 400 yıl geçmesine rağmen bir çoban bu kızı hem de aynı güzellikte görmüş. Şimdi kimse belki oradadır diye Karadağ’a gitmiyor.” Cümleleri metni belli bir mekânla ilgili bir inanca çektiği için onu efsane olarak da değerlendirmek mümkün görünüyor.

Efsane, masal, mit gibi türlerin birbirinden nasıl ayırt edilebileceğine dair muhtelif ölçütler ortaya konulmakla birlikte bazen “efsane” olarak düşünülmüş bir metnin diğer türler için de örnek olabileceği görülmüştür. Bu konuda yaşanmakta olan kafa karışıklığını Sedat Veyis örnek’in “mit” ile “efsane” kavramını eşanlamlı alması (Örnek 2000: 190) ve Şükrü Elçin’in de benzer şekilde efsaneleri inceleyen bilim dalının “Mitoloji” olduğunu söylemesi (Elçin 1993: 314) göstermektedir. Saim Sakaoğlu da taş kesilme motifyle ilgili kitabında bu belirsizliğe dikkat çekmiştir. Sakaoğlu, Tillhagen’in “Aarne- Thomson” kataloğundaki pek çok masalın aslında efsaneden başka bir şey olmadığı ve aradaki sınır tespiti için vakit kaybedilmemesi gerektiği, şüpheli hallerde bir metne hem masal hem de efsane denilebileceği (Sakaoğlu 1980: 14) şeklindeki görüşlerini aktarmıştır.

Görüşme yapılan kaynak kişilere Van’a nereden geldikleri soruldu. Eğer başka bir yerden gelmişlerse geldikleri yer ile şu an yaşadıkları yeri kıyaslamaları istendi. Onlara hangi yerin daha güzel olduğunu ve nerede daha mutlu oldukları soruldu. Muhtelif cevaplar alınmakla birlikte, bu insanların geldikleri yerlere daha fazla özlem duyduklarını, oraları güzellikleriyle hatırladıkları söylenebilir.

Anlatıcılara dinledikleri efsaneleri kimden duyduklarını sorulduğunda anne- baba gibi kendi aile büyüklerini cevap olarak verdiler. Anlattıkları efsaneye inanıp inanmadıkları sorulduğunda ise birkaç istisna dışında hemen hepsi inandığını söyledi. Neden inandıklarını açıklarken ortaya farklı gerekçeler koydular. Bazıları bunları anne babasından duyduklarını ve onlara inandıklarını söylediler. Diğer bir kısmı anlatılan efsanelerle ilgili kalıntıların olduğunu söyleyerek bunları delil olarak gösterdi. Anlatıcıların bir kısmı anlattıklarını bizzat gördüğünü söylerken bir başka grup da Allah istedikten sonra her şeyin olacağını bu yüzden bunların da gerçek olduğunu söyledi.

Anlatıcılara, efsanelerin ne zaman anlatıldığıyla ilgili sorulan soruya genelde verilen bir cevap, son derece şaşırtıcı ve incelemeye değer görüldü.

Eskiden; efsanelerin “kış aylarında”, “herkes yatağa girdikten sonra”, “işin olmadığı zamanlarda”, “herhangi bir olay sonrası, köyün büyükleri toplanıp o olay hakkında konuşurken” anlatıldığı söylendi. Fakat efsane geleneğinin günümüzde devam etmesine katkı sağlayan esas ortam bambaşka idi. Dinlenen kaynak kişilerin çoğu efsanelerin eskiden nerelerde anlatıldığı sorusuna yukarıda saydığımız ortamları cevap olarak verdiler. Ancak günümüzde efsanelerin anlatıldığı esas ortam olarak daha çok “elektrik kesildiğinde” cevabı verilmiştir. Beni kaynak kişilere yönlendiren öğrencilerimden pek çoğu da efsanelerin şu anda elektrikler kesilince anlatılmaya başlandığını söylüyor. Bu konu üzerinde düşünüldüğünde, “elektrik kesintisi”nin kaynak kişilere geçmişlerini, dinledikleri hikâyeleri, ya da efsaneleri hatırlatan önemli bir “uyarıcı” vazifesi gördüğünü anlaşılmaktadır.

“Hiçbir işin olmadığı zamanlar”, “kış geceleri”, “Herkesin yatağa girdiği ya da bir arada olduğu zamanlar” cevaplarıyla zihnimizde şekillendirebileceğimiz anlatı ortamlarının hepsi *elektriklerin kesilmesi*yle anlatıcı tarafından hatırlanıyor. İşte bu yüzden elektrik kesintisiyle oluşan ortam insanlar üzerinde onları efsane anlatmaya sevk edici bir olgu olarak değerlendirilebilir. “Neden efsaneleri elektrik kesildiğinde anlatıyorsunuz?” sorusuna “Yapacak başka iş olmadığından.”, “Canımız sıkılmasın diye..” gibi cevaplar verildi. Yapılan saha çalışmasından anlaşıldığı üzere bölgede efsane anlatma geleneğinin bu kadar canlı olmasının önemli bir sebebinin de buradaki birçok köye bundan daha 10- 20 yıl öncesine kadar elektriğin gelmemesi olduğunu söylenebilir. Van şehir merkezinde bile hala ayda en az 4-5 sefer 30 dakikadan 3-4 saate kadar değişen sürelerde elektrik kesintileri olmaktadır.

Yapılan çalışmalarda ailelerden özellikle dağ, göl, nehir gibi sınırlandırılmış tabii yerler ve buraların nasıl ortaya çıktığına dair inanmaların anlatılmasını istedim. Bu talepler doğrultusunda elde edilen malzemenin, anlatıcıların şu an yaşadıkları yerle ilgili olmaktan ziyade daha önce yaşadıkları yerlerin coğrafyalarına ilişkin olduğunu gördüm. Anlatılan efsanelerin geçtiği yerler, anlatıcıların şu anda yaşadığı yerler olmasa da, bu efsaneler sayesinde belki de oraları hiç görmemiş çocuklarının bile bu dağlarla, derelerle zihinsel bir bağ kurmasını sağlamakta önemli bir fonksiyon üstlendiğini anlaşılmaktadır. Bu efsaneler kuşkusuz aileye sonradan katılan -göç sonrası dünyaya gelen- bireyler için ailelerinin göçüp geldiği yerlerin onlara anlatılması, tanıtılması işlevini üstlenmektedir.

Kaynaklar:

AKTAŞ, Mehmet. (2007). Yaşı 45, İlkokul Mezunu, 22. 03. 2007 tarihinde Van'da yapılan görüşme.

AKYÜREK, Zehra. (2007). Yaşı 37, Okuma yazması yok, 26. 05. 2007 tarihinde Van'da yapılan görüşme.

ARTUN, Erman (2004), Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri, 1. Bsk, İstanbul: Kitabevi yay.

BATMAZ, Perihan. (2007). Yaşı 39, Okuma yazması yok, 02. 05. 2007 tarihinde Van'da yapılan görüşme.

BEYAZALMA, Almast. (2007). Yaşı 60, Okuma yazması yok, 17.05.2007 tarihinde van Süphan Mahallesinde yapılan görüşme.

ÇAŞURLUK, Celal. (2007). Yaşı 17, Lise öğrencisi, 22. 05. 2007 tarihinde Van'da yapılan görüşme.

ÇOBAN, Gülbahar. (2007). Yaşı 40, Okuma yazması yok, 21.04. 2007 tarihinde Van'da yapılan görüşme.

DEGH, Linda (1965) "Processes of Legend Formation", IV. International Cong.for Folk Nart Res. Athens

DÜNDAR, Fatma. (2007). Yaşı 55, Okuma yazması yok, 02. 03. 2007 tarihinde Van'da yapılan görüşme.

EKER, Gülin Öğüt - Metin Ekici vd (2003). Halkbiliminde Kuramlar Yaklaşımlar, Ankara: Milli Folklor Yayınları

ELÇİN, Şükrü(1993), Halk Edebiyatına Giriş, Ankara: Akçağ Yayınları

GÜNGÖR, Abdullah. (2007). Yaş 42, Ortaokul Mezunu, 27.04. 2007 tarihinde Edremit'te yapılan görüşme.

GÜZEL, Abdurrahman – Torun Ali. (2006). Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Ankara: Akçağ Yay.

HİLAL, Süleyman. (2007). Yaşı 46, İlkokul Mezunu, 22. 03. 2007 tarihinde Van'da yapılan görüşme.

İRİZ, Refika. (2007). Yaşı 27, İlkokul Mezunu, 02.05. 2007 tarihinde Van'da yapılan görüşme.

KANZO, Yücel. (2007). Yaşı 42, İlkokul Mezunu, 27.04. 2007 tarihinde Van'da yapılan görüşme.

KAYA, Yusuf. (2007). Yaşı 68, Okuma yazması yok, 06.03. 2007 tarihinde Van'da yapılan görüşme.

ÖRNEK, Sedat Veyis (2000), 100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane, 4. Bs.,İst: Gerç. Ya.

SAKAOĞLU, Saim (1980) Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tıp Kataloğu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

SOYSONA, Fahreddin. (2007). Yaşı 45. İlkokul Mezunu, 02. 03. 2007 tarihinde Van'da yapılan görüşme.

TALAY, Muzaffer. (2007). Yaşı 65, Van'a geldiği yer: Tatvan/Bitlis, Okuma yazması var, 12. 04. 2007 tarihinde Van'da yapılan görüşme.

TEKİN, Abdurrahman. (2007). Yaşı 87, Van'a geldiği yer Siirt/ Pervari, Eğitim durumu Kuran Hafızı, 19. 03.2007 tarihinde Van'da yapılan görüşme.

TÜRÜN, Halime. (2007). Yaşı 60, Okuma yazması yok, 10. 04. 2007 tarihinde Van'da yapılan görüşme.

YAVUZ HELİMOĞLU. (1993). Muhsine. Diyarbakır Efsaneleri, Doruk Yayınları, İstanbul